

СОТИРИОЛОГИЈА, ХРИСТОЛОГИЈА И ТАЈНА ХРИСТОВА КОД СВЕТОГ ЈУСТИНА НОВОГ ЋЕЛИЈСКОГ

Слично Светим Оцима првих векова који су филозофску терминологију позајмљивали од античких филозофа и уподобљавали је потребама свог теолошког израза, тако су и савремени православни богослови понекад били приморани да теолошку терминологију, обликовану у римокатоличким и протестанским академским срединама сходно основним поставкама конфесионалних теологија, уподобе своје богословској мисли. Иако Христологија и Сотириологија у основи корена својих речи садрже упуте на Христа односно Спаситеља (на грчком Сотир), те самим тим се односе на реч, говор о Христу, односно говор о Спаситељу или спасењу, оне су као теолошке дисциплине обликоване у академским традицијама Запада, када су оне већ постале стране духу Православља. Православни аутори школовани у западним академским традицијама су усвојили ове термине, и некад их критички, уз одређено преобликовање и прилагођање потреби православног богословског израза, а некад потпуно некритички, у постојећем облику, увели у православну теологију. Сходно конфесионалној традицији, па понекад и богословској школи из које је нешто преузето обликована су и основна значења ових термина. Најчешће дефиниције са којима баратају како православни тако и неправославни богослови одређују Христологију као учење о Христовој личности, а Сотириологија као учење о Христовом делу.

Језуита Џералд О' Колинс у свом познатом делу *Христологија: Библијска, историјска и систематска студија Исуса* доноси нам дефиницију Христологије као теолошке дисциплине која је усмерена на систематско проучавање личност, природе и делатности Исуса из Назарета.¹ Сама Христологија према О'Колинсу се дели на онтолошку која је

¹ Gerald O'Collins, *Christology: A Biblical, Historical, and Systematic Study of Jesus*, Oxford: Oxford University Press 2009, 1. Зависно од перспективе која се заузме, била она историјска, филозофска или језичка добијамо различита одређења Христологије. Историјска перспектива нам доноси потрагу за исто-

усредсређена на питања ко је и шта је Исус по себи, и функционалну која, фокусирајући се на његово дело спасења, се у великој мери поклапа са Сотириологијом, односно Христовом искупљујућој делатности у свету.²

Овакве дефиниције Христологије и Сотериологије, и поред своје научности и аналитичности, тешко да могу да уклопе у православно искуство како Христа, тако и спасења. Један од разлога је и тај што таква Сотериологија, која се ограничава се на искупљујуће дело Хрisticoво у свету, представља спасење искључиво као одговор на човеков пад. Насупрот томе, Христологија *proper*, ограничавајући се на питање саме природе и бића Христове личности као да пориче спасилачки карактер Христове личности, преносећи га у потпуности на његова дела. Да би даље поткрепили ову разлику између православног и неправославног схватања Христологије и Сотириологије упутно је призвати у помоћ поређење западне и православне богословске традиције са два лука које нуди о. Ендрју Лаут.³ Према Лауту лук западне традиције се простира од Адамовог пада до његовог искупљења. Последице оваквог погледа на спасење су губитак осаћаја за космичку димензију богословља, склоност да се створени поредак сагледава као позадина за драму искупљења, и да се у самом оваплоћењу види средство искупљења.⁴ За разлику од овог западног богословског лука, православн лук је мало шири и протеже се од стварања до обожења, убухватајући унутар себе и пад и искупљење. Обожење које се налази на другом крају овог лука представља циљ стварања. Тиме се показује да сврха стварања света јесте обожење, тј. да је целокупна творевина саздата да се обожи и уђе у директну заједницу са Богом. Такође оваплоћење Бога Логоса није пуко средство искупљења, односно отклањање последица Адамовог грехопада, већ показатељ начина, пута и мере будућег обожења људског рода.

ријским Исусом, у којој се академским историјским методама, узевши у обзир поред библијских сведочанста о Исусовом животу, и остале изворе које говоре о њему или историјском контексту, ствара слику о њему као историјској личности (стр. 10). Филозофска перспектива на Христологију у први план ставља: 1) херменаутичка питања, односно питања значаја традиције у тумачењу, 2) проверљивост искуства и 3) зависност вере од историјских сазнања (стр. 13). Језичка перспектива указује на индиректност, симболичност и метафоричност библијског, литургијског и теолошког језика којим се пре указује на неадекватност језичког израза да пренесе истине о Исусу Христу (стр. 19).

² O'Collins, *Christology*, 19.

³ Andrew Louth, 'The Place of *Theosis* in the Orthodox Theology', in: Michael J. Christensen and Jeffery A. Wittung (eds.), *Partakers of the Divine Nature: The History and Development of Deification in the Christian Traditions*, Grand Rapids, Michigan: Baker Academics 2007, 32-44: 34-35.

⁴ Louth, 'The Place of *Theosis* in the Orthodox Theology', 35.

Овај рад има за циљ да у даљим редовима изложи поглед на Сотириологију и Христологију савременог српског светитеља и богослова Јустина Поповића или Светог Јустина Новог Ћелијског. Управо дело Светог Јустина Новог показује оригинални начин да се кроз једну католичко-протестанску богословску методологију, коју је током седамнаестог и осамнаестог века преузала православна академска теологија, изразу предањско становиште Светих Отаца и Васељенских сабора. Други том Авине тротомне *Догматике* или *Православне философије Истине* (како је он у поднаслову назива) је у целокупности посвећен Богу као спаситељу и Богочовековом делу, тј. у поднасловима, Христологији и Сотириологији. Још у предговору свог првог тома Ава Јустин наводи да се при писању своје *Догматике* користио и православним *Догматикама* новијег доба, и то оних насталих из пера митрополита Макарија Булгакова, епископа Силвестра Малеванског, митрополита Антонија Храповицког, архиепископа Филарета Гумилевског, архимандрита Антонија Амфитеатрова, протојереја Николаја Малиновског, Зикоса Росиса, Христа Андруцоса, Константина Диовуниотиса, и протојереја Стевана Веселиновића.⁵ Скоро све *Догматике* наведених аутора, мање или више прате западну структуру догматских приричника, која започиње поглављима о једном Богу и његовим својствима, Богу као Светој Тројици и Богу као Творцу, затим се наставља поглављима о Христу и његовом делу спасења и заршава поглављима о Цркви, тј еклисиологији и есхатологији. По питању структуре ни Авина *Догматика* не одскаче много од тог традиционалног модела, мада треба навести, не као оправдање, већ просто као чињеницу, да је Св. Јустин писао своју *Догматику* према упутствима Министарства просвете Краљевине Југославије на основу којих би књига уопште могла бити призната као уџбеник за догматику. Иако је структура саме *Догматике* веома традиционална, садржај је у великој мери иновативан и у погледу извора, а и у погледу садржине. У наредним редовима покушаћемо да укажемо на то Авино оригинално бављење христолошким и сотириолошким темама, почев од ових последњих.

Сотириологија – Исус Христос и његово дело

Поглавље које се бави Сотириологијом у 2. тому Авине *Догматике* има посве традиционалан садржај, те кроз одређене моменте у животу Господа Исуса Христа, као што су оваплоћење, крштење, преображење, страдање, крсна смрт, васкрсење и вазнесење, осветљава његово

⁵ Преподобни Јустин Ћелијски, *Догматика Православне Цркве* (= *Догматика*) I, Београд: Задужбина "Свети Јован Златоусти" Јустина Ћелијског, Ваљево: Манастир Ћелије 2003, 13-14.

спасилачко дело. Међутим, у уводу у ово поглавље читалац наилази на Авино становиште да "Богочовечанско дело Христово није мање тајанствено и неизразиво од Богочовечанске личности његове, јер и личност и дело Богочовека Христа сачињавају једну недељиву „велику тајну побожности" (1. Тим. 3,16), велику тајну спасења".⁶ Већ у првим редовима овог поглавља Свети Ава доводи у питање традиционална одређења Сотириологије и Христологије, као дисциплина усмерених на дело, односно на личност Господа Исуса Христа. Стапајући их у једну недељиву тајну наше побожности, Христова личност и његово дело не само да постају нераздељиви, него и недокучиви. У даљим редовима Свети Јустин показује да је заправо Христова личност залог победе над грехом, смрћу и тамом,⁷ и да се тајна спасење налази у Богочовечанској личности Господа Исуса, јер Личност Спаситељева и његов подвиг спасења рода људског сачињавају једну недељиву органску целину.⁸ Према Светом Јустину, спасење је дошло од Бога у Богочовечанској личност, и као такво се не може "одвојити од историске личности Богочовека Исуса".⁹ То значи, према Светом Ави, да "Господ Христос извршују богочовечански подвиг спасења рода људског једном и недељивом Личношћу својом".¹⁰ Први прелиминарни закључак би могао бити да је дело спасења неодвојиво од Личности Спаситеља јер је њоме оно извршено. Шта то конкретно значи? Ава даље поистовећује тајна спасењу са тајном Боговаплоћења, јер на основу живота Сина Божјег у телу можемо спознати тајну спасења.¹¹ На неколико места Ава Јустин набраја плодове чудесног рађања Господа Исуса од Пресвете Богородице и то су: избављење, као поновно отварање раја, просвећење, као обнављање рода људског, живот, као уништење проклетства и на крају спасење.¹² Само Христово непорочно зачеће и рођење, као и сав земаљски живот његов би могао да се сагледа као обнављање рајског стања човека, у коме нема греха. Христово славно васкрсење би могло да се протумачи као обнављање рода људског у првобитно стање бесмртности, а живот, односно избављење од проклетства би могло опет бити Христово вазнесење на небо и улазак телом у живот вечни. Међутим, оно што стоји ван ова три елемента, која се обично сматрају основним елементима искупљења је управо спасење. Свети Ава разрешава ову дилему речима "ради обожења човека кроз спасење Бог Логос је и постао чо-

⁶ Догматика II, 298-299.

⁷ Догматика II, 300.

⁸ Догматика II, 302.

⁹ Догматика II, 307.

¹⁰ Догматика II, 314.

¹¹ Догматика II, 317.

¹² Догматика II, 365-366.

век, јавио се и живео као Богочовек".¹³ Према томе, спасење није само избављење од греха и смрти, већ је управо обожење, што би био други прелиминарни закључак. Даље, Ава тврди да је "при стварању човека Бог свој лик, своју икону, урамио у тело људско, а затим је при оваплоћењу ушао у човека, поставши Богочовек".¹⁴ Богочовек је једна нова реалност, и зато се према Ави тајна спасења, која обухвата "тајне искупљења, обновљења, преображења, освећења, обожења, и обесмрћења људске природе, састоји у историској чињеници: Бог се јави у телу".¹⁵ Према Светом Јустину "процес спасења у ствари је процес обожења људске природе помоћу Божанске, процес присаједињења Богу, процес осутелесничења Богочовеку Христу".¹⁶ Обожење људске природе се десило у личности Богочовека, јер је њој дошло до њеног ипостасног сједињења са Богом Логосом.¹⁷ Тајна спасења као обожења људског, према Ави је од пре постања света била сакривена у неиспитљивим дубинама Тросунчаног Божанства и објављена је у оваплоћеном Богу Логосу. Међутим, наглашава Ава, ова предвечна тајна спасења се не остварује по делима нашим већ по Божијем благовољењу и благодати.¹⁸ То значи да је само Богочовек по природи и истинити Бог и истинити човек, док се наше обожење, односно постајање боговима, дешава по Божијој благодати. Зато Ава Јустин следећи Светог Аву Максима Исповедника, тврди да је Бог Логос својим оваплоћењем подарио људској природи натприродни дар обожења.¹⁹

У личности Богочовека, се према Ави Јустину, и Бог се очовечио, и човек се обожиио,²⁰ и истинитост и стварност спасења, као обожења, заснива се на истинитости и стварности оваплоћења.²¹ Према томе, трећи прелиминарни закључак би био да је очовечењем Бога у личности Богочовека Исуса Христа дошло и до обожења људске природе.²² Зато Ава тврди да је у Боговаплоћењу спасење, и да је спасење у обожењу.²³ Пошто избављење од греха и смрти није једини мотив оваплоћења, Ава као главни разлог да Бог употреби своје оваплоћење као средство спа-

¹³ *Догматика* II, 302.

¹⁴ *Догматика* II, 317.

¹⁵ *Догматика* II, 319.

¹⁶ *Догматика* II, 319.

¹⁷ *Догматика* II, 374.

¹⁸ *Догматика* II, 320.

¹⁹ *Догматика* II, 378.

²⁰ *Догматика* II, 338.

²¹ *Догматика* II, 341.

²² *Догматика* II, 374.

²³ *Догматика* II, 338.

сења наводи његово бескрајно и свемудро човекољубље.²⁴ Према Ави Јустину, Богочовечански домострој спасења има за циљ спасење човека кроз обожење,²⁵ и у светлости оваплоћење Бога Логоса постаје очигледна логосност и логичност оваквог света и оваквог човека.²⁶

Христологија – О личности Господа Исуса Христа

У поглављу које се бави Христологијом, Ава Јустин указује на три истине о Исусу Христу, да је он: 1) истинити Бог, 2) истинити човек, и 3) истинити Богочовек.²⁷ За прве две истине Ава Јустин нуди низ историјских доказа како за божанство, тако и за човештво Исуса Христа. Међутим у поглављу у о Исусу Христу као истинитом Богочовеку, он говори, пратећи Светог Јована Дамаскина, о сложеној Ипостаси Господа Исуса, сложеној од двеју савршених природа Божанства и човештва.²⁸ Према Ави, Исус Христос је као Богочовек истовремено открио људима и Бога и човека, и његово Богочовештво је постало крајугаони камен Хришћанства.²⁹ Сачувавши у себи обличје Бога, а поставши човек, Богочовек себи носи обличје Господа, као божанско и вечно, и обличје слуге као човечанско и временско.³⁰ Он овде потпуно прати Свете Оце у показивању Богочовека као суштински нове реалности, како у односу на Бога, тако и у односу на човека. Међутим највећа оригиналност, а у исто време и утврђеност у светоотачком предању може да се види у уводном поглављу дела посвећеног Христологији. Поред поглавља које се бави личношћу Господа Исуса Христа, и осталих поглавља које се баве начином и последицама сједињења две природе у једној Богочовечанској личности, Свети Ава доноси и поглавље које се бави тајном оваплоћења, и које пружа кључ за разумевање и његове Христологије у ужем смислу, и његове сотириологије.

Тајна Христова

Наслањајући се на Светог Апостола Павле, Свети Јустин сагледава Богочовека, односно његово оваплоћење као тајну наше побожности (1 Тим. 3.16).³¹ Свети Јустин даље развија своје становиште спајајући Све-

²⁴ *Догматика* II, 335.

²⁵ *Догматика* II, 375.

²⁶ *Догматика* II, 342-343.

²⁷ *Догматика* II, 32.

²⁸ *Догматика* II, 98.

²⁹ *Догматика* II, 106.

³⁰ *Догматика* II, 106.

³¹ *Догматика* II, 11.

топавловски осећај за тајну домостроја спасења са учењем Светог Максима. Он прати Максимов поглед на Оваплоћење Логоса као на сврху (τέλος), и главни циљ Божијег промишљања о свету,³² а тајну Христову види као неизрециво и несхватљиво ипостасно сједињење Божанства и човечанства.³³

Даље Свети Јустин повезује предвечну тајну оваплоћења Бога Логоса, изражену као тајну наше побожности, са Св. Максимовим учењем о стварању света према логосима: "Док су се при стварању света речи [=логоси] Божје облачиле у вештаство, дотле се при оваплоћењу сам Бог облачи у тело, у материју, у вештаство."³⁴ Свети Јустин види двоструки мотив оваплоћења, са једне стране оно је "дело бескрајног човекољубља Божјег, а с друге, свестрани захтев људске природе, растргане, пустошене, осмрћене грехом и злом".³⁵ Према томе није само човеков пад и његова подложност греху и смрти разлог Божијег оваплоћења. Позивајући се на Оце Цркве, пре свих Светог Атанасија Великог, Светог Григорија Ниског и Светог Јована Дамскина, Свети Јустин закључује да би спасење људског рода могло да се деси и без оваплоћења Логоса, и да је могао Бог да подигне човека и врати га у првобитну славу.³⁶ Дакле, примарни разлог за оваплоћења Бога је потврда бесконачне Божије љубави за људски род, док је други разлог избављење људске природе од греха и смрти.³⁷ Према Светом Јустину спасење људског рода се не може постићи путем људских напора, јер оно што је смртно и пропадљиво неће моћи да себе спасе од греха и смрти. С друге стране, ако је Бог, који је могао да спаси људски род и не оваплотивши се, узео људско тело и обличје слуге, онда оваплоћење треба пре свега схватити као чин љубави. По тој логици, ако је оваплоћење првенствено израз божанске љубави, онда би се Бог оваплотио, чак и да није дошло до Адамовог пада. Иако Ава нигде то експлицитно не каже, могло би се претпоставити да он стоји на становишту да је човеков пад само утицао на форму Божанског оваплоћења, тј. на Христов долазак у облику слуге, и узимање пропадљивог и смртног тела. Може се такође претпоставити да у случају да до пада није до-

³² Догматика II, 9.

³³ Догматика II, 14.

³⁴ Догматика II, 13.

³⁵ Догматика II, 14.

³⁶ Догматика II, 23-6.

³⁷ Догматика II, 14. Рекло би се да спасење у ужем смислу, као избављење од греха и смрти треба схватити као искупљење, док домострој спасења на који често указује Ава Јустин треба тумачити у смислу обожења како то схвата и Свети Максим, и по коме је могуће говорити и о спасењу анђела. Видети Јевтић, "Велики Савет Божији код Светог Максима", 334.

шло, Христос онда не би узео обличје слуге,³⁸ већ би се оваплотио у облику у коме се очекује при свом другом доласку. Тако, би Христос узео исто тело у коме је васкрсао. Зато за Аву Јустина оваплоћење Бога представља највиши израз божанске љубави, виши и од самог чина стварања.³⁹ Оваплоћење Бога не само да показује љубав Божију према човеку, већ открива љубав као срж божанског бића.⁴⁰ На тај начин тајна вечне љубави, која је уједно и Тајна Свете Тројице, бива изражена кроз тајну Христову у домостроју спасања.

Закључак

Могло би се на крају закључити да иако се Свети Јустин држи неких методолошких поставки, наметнутих православном богословљу у периоду његовог "Вавилонског ропства", он износи предањску и светоотачку синтезу погледа на оваплоћење и спасење. Према томе, вештачко изједначавање Христологије са учењем о личности Исуса Христа, и Сотириологије са његовим спасилачким делом, Ава укида својим учењем о спасењу као производу Личности Богочовека Христа. Спасење се на тај начин не изједначава са искупљењем, као отклањањем последица Адамовог грехопада, већ са обожењем као крајњим циљем стварања човека и целокупног света. Христос је онда спаситељ, не само као избавитељ од смрти и греха, већ првенствено што је путем оваплоћења у својој Богочовечанској личности обожио људску природу и показао људима славу која им је припремљена од пре свих векова. На тај начин Божије оваплоћење доноси потпуно нову реалност и постаје парадигма за људско обожење. Међутим, Ава Јустин се не зауставља овде, већ пратећи Светог Апостола Павла и Светог Максима, тајну Божијег оваплоћења приказује као Тајну Христову, од векова предзамишљену. Тиме он лук православне теологије који према о. Ендрју Лауту, иде од стварање до обожења, проширује са обе стране. Тајна оваплоћења, тј. Христовог доласка у свет и постања човеком је предзамишљена пре свих векова у самом крилу Свете Тројице. Адамов пад је само променио облик Христовог доласка у свет, утичући да Христос дође у облику слуге, а не у слави свога Божанства. Тиме се Тајна Христове љубави открила као тајна љубави Свете Тројице према роду људском. Са друге стране љубав се открила као срж божанског бића. Тиме обожење људског рода представља заправо учествовање у љубави Свете Тројице, и вечно испуњавање њом. Према Ави Јустину овај нови лук би се на једној страни састојао од човекољубља Свете Тројице које

³⁸ Сходно Св. Максиму Исповеднику, *Ambiguum* 7, PG 91, 1096BC.

³⁹ *Догматика* II, 21.

⁴⁰ *Догматика* II, 20.

мотивише Божије стварање света и човека, и његово Боговаплођење, а на другој страни од обожења као вечног учествовања у љубави Свете Тројице.

Summary

Vladimir Cvetkovic (Niš)

Soteriology, Christology and the Mystery of Christ according to St. Justin the New of Chelie

The aim of the paper is to present the original view on the soteriology and Christology of the contemporary Serbian Orthodox theologian Archimandrite Justin Popovic. In contrast to the Orthodox dogmaticians who preceded him and to some extent influenced his Dogmatics, the approach of Justin Popovic to Christological themes was rather innovative, less in terms of form, and more in terms of content. The paper shows that Justin Popovic challenged the traditional pattern of Catholic-Protestant academic theology that perceives Christology as the study of the person of Christ, and soteriology as the study of Christ's works toward salvation. Justin Popovic approaches these two theological disciplines from the perspective of the mystery of godliness, in which the knowledge of Christ's person and his work are not only inseparable, but also ungraspable. The paper demonstrates that the salvation of the human race in Justin Popovic's thought is not postulated as deliverance, or "redemption" from death and sin, but as deification. Finally, focusing on the Mystery of Christ, the term of the Apostle Paul, which Justin Popovic uses extensively, the paper argues that the Incarnation of Christ is the greatest expression of divine love for the world, even greater than the creation. According to Justin Popovic, God created the world in order to enter into it in human form and to bring it into the mystery of divine eternal love of God that exists in the Holy Trinity.

Keywords: Christology, soteriology, the Mystery of Christ, the Person of Jesus Christ.